

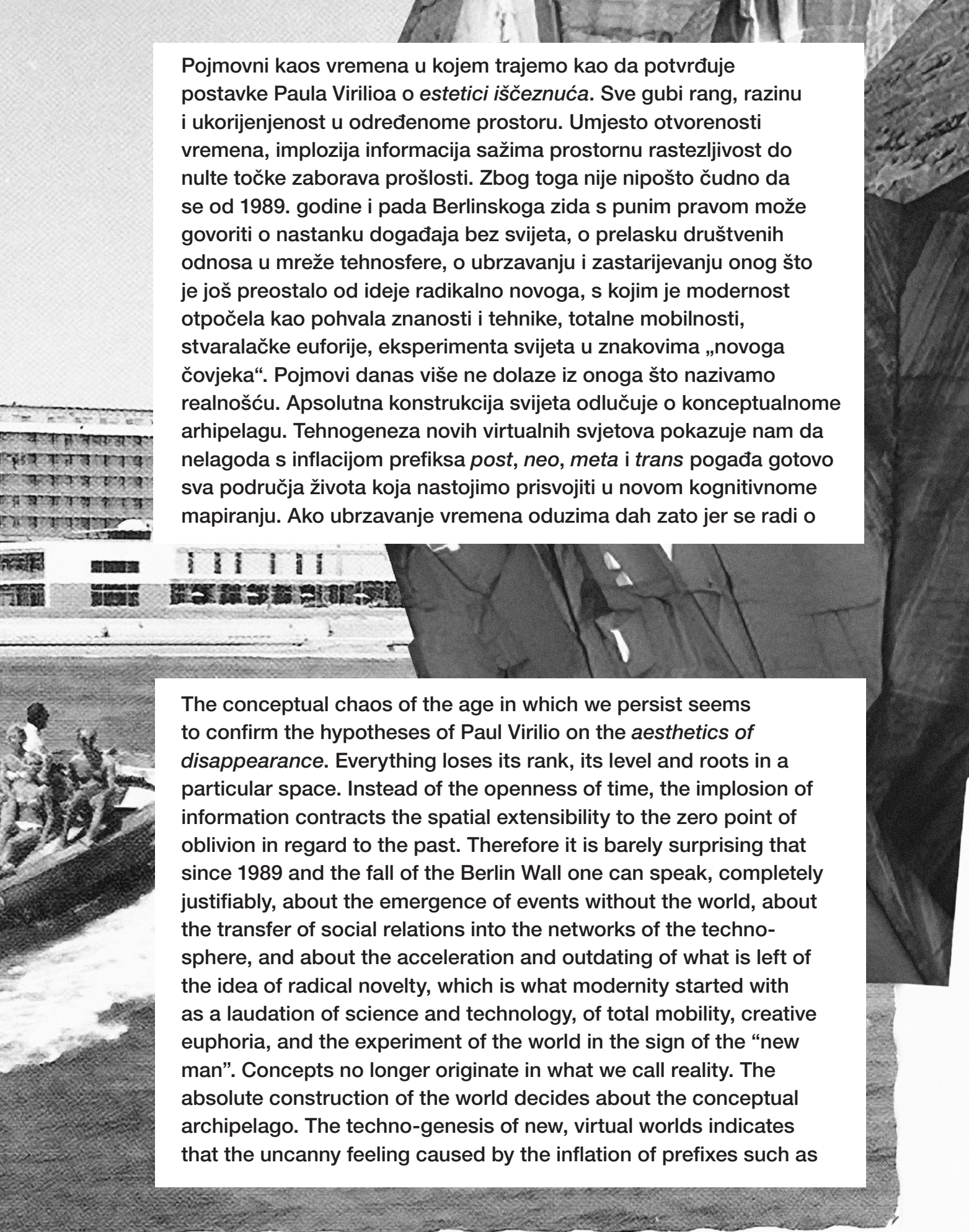

POSTSOCIJALIZAM?

**Kratka povijest
iščeznuća**

—
ŽARKO
PAIĆ
—

—
POST-SOCIALISM?
**A Short History of
Disappearance**

Pojmovni kaos vremena u kojem trajemo kao da potvrđuje postavke Paula Virilioa o *estetici iščeznuća*. Sve gubi rang, razinu i ukorijenjenost u određenome prostoru. Umjesto otvorenosti vremena, implozija informacija sažima prostornu rastezljivost do nulte točke zaborava prošlosti. Zbog toga nije nipošto čudno da se od 1989. godine i pada Berlinskoga zida s punim pravom može govoriti o nastanku događaja bez svijeta, o prelasku društvenih odnosa u mreže tehnosfere, o ubrzavanju i zastarijevanju onog što je još preostalo od ideje radikalno novoga, s kojim je modernost otpočela kao pohvala znanosti i tehnike, totalne mobilnosti, stvaralačke euforije, eksperimenta svijeta u znakovima „novoga čovjeka“. Pojmovi danas više ne dolaze iz onoga što nazivamo realnošću. Apsolutna konstrukcija svijeta odlučuje o konceptualnome arhipelagu. Tehnogeneza novih virtualnih svjetova pokazuje nam da nelagoda s inflacijom prefiksa *post*, *neo*, *meta* i *trans* pogađa gotovo sva područja života koja nastojimo prisvojiti u novom kognitivnome mapiranju. Ako ubrzavanje vremena oduzima dah zato jer se radi o

The conceptual chaos of the age in which we persist seems to confirm the hypotheses of Paul Virilio on the *aesthetics of disappearance*. Everything loses its rank, its level and roots in a particular space. Instead of the openness of time, the implosion of information contracts the spatial extensibility to the zero point of oblivion in regard to the past. Therefore it is barely surprising that since 1989 and the fall of the Berlin Wall one can speak, completely justifiably, about the emergence of events without the world, about the transfer of social relations into the networks of the technosphere, and about the acceleration and outdating of what is left of the idea of radical novelty, which is what modernity started with as a laudation of science and technology, of total mobility, creative euphoria, and the experiment of the world in the sign of the “new man”. Concepts no longer originate in what we call reality. The absolute construction of the world decides about the conceptual archipelago. The techno-genesis of new, virtual worlds indicates that the uncanny feeling caused by the inflation of prefixes such as

akceleraciji informacija, tada je jasno da se taj proces, poznat iz filozofijskih analiza Deleuzeove ontologije digitalnoga doba, mora istom igrom intenziteta snaga događati u onome što je još preostalo od društva, politike, umjetnosti, kulture u najširem smislu riječi. Prefiksi *post*, *neo*, *meta* i *trans* nisu, dakle, tek pukom modom izricanja stanja novosti, prelaska granica, nadilaženja okvira, preusmjeravanja ideja s kojima je modernost otpočela kao furija napretka, a završila uglavnom onako kako je to opisao Walter Benjamin u 9. *Filozofijsko-povijesnoj tezi*. Ondje se, naime, govori o slici Paula Kleea *Angelus Novus* kao paradigmi melankolije i propasti, jer anđeo na slici predstavlja svijest o katastrofi nadolazećega i o melankoliji onoga što je prohujalo u vremenu.

Pojmovi više ne odgovaraju realnosti naprosto zbog toga što je svijet nakon 1989. godine u znaku globalnoga poretka neoliberalne distopije. Pritom su razlike između oligarhijske politike upravljanja društvom istodobno rezultat

post-, neo-, meta-, and trans- affects almost all spheres of life that we seek to appropriate in this new cognitive mapping. If the acceleration of time leaves one breathless because it is, in fact, the acceleration of information, then it is clear that this process, known from the philosophical analyses of Deleuze's ontology of the digital age, must happen with the same play of intensity in that which is left of the society, politics, art, and culture in the broadest sense of the word. Thus, the prefixes post-, neo-, meta-, and trans- are not some sort of fashion in expressing the state of novelty, the transgression of borders, the surpassing of frameworks, or the redirection of ideas with which modernity once started in the fury of progress and ended largely as Walter Benjamin described it in its 9th *Thesis on the Philosophy of History*. He speaks there about the painting *Angelus Novus* by Paul Klee as a paradigm of melancholy and decline, since the angel represents the awareness of the looming catastrophe and the melancholy of what has gone with the winds of time.

krize suverenosti današnje nacije-države. Jedan od takvih normativno-deskriptivnih pojmova kojim politolozi i sociolozi nastoje objasniti prevlast mediokracije nad građanskim sudjelovanjem u javnim politikama jest i pojam *postdemokracije*. Nije riječ ni o kakvome sumraku vrijednosti slobode i pravednosti u suvremeno doba. Štoviše, pojam u svojoj neodređenosti upućuje na isključivanje naroda iz procesa odlučivanja. Sve se zbiva tako što elite moći oblikuju svijet deliberativne demokracije, a umjesto političke jednakosti građana suočavamo se posvuda s uzurpiranjem slobode u ime učinkovitosti kompetentnoga odlučivanja o političkim interesima većine. A kada više ono što se događa nema u sebi razliku između autentičnosti i vulgarnosti događaja kao takvoga, nestaje metafizička shema istine i vrijednosti povijesti kao cilja i svrhe ljudske avanture. Tako je i s pojmom postsocijalizma koji se često povezuje s pojmom postkomunizma. Ako je potonji pojam vezan uz strogo razlikovanje spram ideologije

POSTSOCIJALIZAM?
KRATKA POVIJEST
IŠČEZNUĆA

POST-SOCIALISM?
A SHORT HISTORY
OF DISAPPEARANCE

Concepts no longer fit the reality simply because, since 1989, the world has been in the sign of the global order of neoliberal distopia. Thereby the differences between the oligarchic politics ruling the society are at the same time a result of the crisis of sovereignty in today's nation-state. One of such normative-descriptive concepts that the political scientists and sociologists have been using in their attempt to explain the prevalence of mediocracy over civic participation in public politics is the notion of *postdemocracy*. It is not some sort of twilight of the values of freedom and justice in the present times. In its vagueness, the term indicates the exclusion of the people from the decision-making process. What happens is that the power elites shape the world of deliberative democracy, and instead of political equality among the citizens one encounters everywhere the usurpation of freedom for the sake of efficiency in competent decision-making about the political interests of the majority. And when the event as such no longer includes any difference between authenticity

liberalizma, onda je postsocijalizam pojam koji se može odrediti razlikovanjem u odnosu na društvene poretke kapitalizma. Već je odatle jasno da razlikovanje spram liberalizma i kapitalizma čini jasnu ideologijsko-političku razdjelnicu između ekonomije kao temelja društvenih odnosa i politike kao načina vladavine društvom u dva modela povijesnoga razvitka. Pojam postsocijalizma uspostavio se danas kao neka vrsta tehničkoga termina za teorijsko i uopće kulturalno traganje za svijetom života u okružju istočnoeuropskih društava od 1917.–1989. godine u bivšem Sovjetskom Savezu, a od 1945.–1989. godine u drugim zemljama gdje se uspostavio ideologijsko-politički poredak *realnoga socijalizma*. Bez obzira na sve precizne teorijske razlike između pojmova socijalizma i komunizma u tekstovima Karla Marxa i marksista od Engelsa do različitih struja društvenih pokreta za dokidanjem kapitalizma od sredine 19. stoljeća do kraja 20. stoljeća u svijetu, može se reći da je za razumijevanje strukture i prakse realnoga socijalizma odlučujuće sljedeće:

and vulgarity, the metaphysical scheme of truth and the value of history as the goal and purpose of human adventure disappear. The same happens with the notion of postsocialism, which is often linked to that of postcommunism. If the latter is associated with a strict differentiation with regard to the ideology of liberalism, then postsocialism is a term that can be defined by means of differentiation with regard to the social arrangements of capitalism. It is quite clear that the difference between liberalism and capitalism functions as a clear ideological and political demarcation line between economy as the basis of social relations and politics as a way of governing the society, in two models of historical development. The term “postsocialism” has emerged as a sort of technical term for the theoretical and generally cultural quest for the lifeworld in the context of Eastern European societies: from 1917-1989 in the former Soviet Union, and from 1945-1989 in other countries that featured the ideological and political order or *real socialism*. Regardless of all

1. politička vladavina komunističke partije i totalitarnoga Vođe u „narodnim demokracijama“;
  2. društveni poredak bez privatnoga vlasništva i državni aparat koji vlada s pomoću totalne birokratske kontrole nad stanovništvom;
  3. zapovjedna ekonomija zasnovana na industrijskome radu kao pretpostavci ubrzane modernizacije društva;
  4. ideologijsko-političko dokidanje razlike između političke države i građanskoga društva;
  5. koloniziranje svijeta života i stvaranje novoga koncepta demokratizirane kulture s kojom nestaje razlika između „visoke kulture“ i „masovne kulture“.
- Boris Groys, prominentni teoretičar avangardne umjetnosti i voditelj interdisciplinarnoga znanstvenog projekta o postkomunizmu u Istočnoj Europi, zacijelo je najvjerodostojnije ocrtao paradokse utemeljenja političke revolucije umjetnosti u realnome socijalizmu Staljinova doba i zahtjeve za obnovom

precise theoretical distinctions between the terms “socialism” and “communism” in the works of Karl Marx and the Marxists, from Engels to various currents in the global social movements for the abolition of capitalism between the mid-19th and the late 20th century, one may say that the decisive elements for understanding the structure and practice of real socialism are the following:

1. Political rule of the Communist Party and a totalitarian Leader in “popular democracies”;
2. Social arrangements without private property and the presence of a state apparatus that rules by means of total bureaucratic control over the population;
3. Directive economy based on industrial work as a precondition for accelerated modernization of the society;
4. Ideological and political abolition of the difference between the political state and the civil society;
5. Colonization of the lifeworld and the creation of a new concept

pamćenja o događajima od 1917.–1989. godine „danas“. U oba slučaja, kako u totalitarnome konceptu umjetnosti kao ideologije u službi poretka diktature Partije i Vođe, tako i u današnjem razračunavanju s nadomjestkom slobode u liku neoliberalne tiranije tržišta, posrijedi je konstrukcija društva i novoga čovjeka. Avangarda se ne može prepustiti tek estetskim obnovama sjećanja na „zlatno doba“ izgradnje monumentalnih spomenika i projekta modernosti izvan logike potrošačkoga društva Zapada. Naprotiv, kada se u teorijskim pretpostavkama istraživanja kulture svijeta života u realnome socijalizmu danas govori o idejama socijalne pravednosti, društvene participacije i performativne kritike kulta Vođe, tada je potrebno jasno razlučiti što znači razlikovanje sjećanja i pamćenja na događaje iz povijesti modernosti na prostorima bivše Jugoslavije osobito, jer se čini da je za postsocijalizam u autentičnoj formi singularnoga iskustva umjetnosti to iznimka koja i potvrđuje i ne potvrđuje pravilo.

of democratized culture, which abolishes the difference between “high culture” and “mass culture”.

Boris Groys, a prominent theoretician of avantgarde art and the head of an interdisciplinary scholarly project on postcommunism in Eastern Europe, has most convincingly outlined the paradoxes in the rationale of the political revolution of art in the real socialism of Stalin’s era and the “present” requirements of memory revision regarding the events from 1917-1989. In both cases, namely in the totalitarian concept of art as the ideology serving the dictatorship of the Party and the Leader, and also in today’s coping with the surrogate of freedom in the form of the neoliberal tyranny of the market, the central element is building up the society and the new man. The avantgarde should not indulge in mere aesthetic revisions of memories about the “golden era” of building monumental sculptures and projects of modernity that escape the logic of Western consumerist society. On the contrary, when speaking

Pojmovni sklop unutar kojeg postsocijalizam ima svoje mjesto normiranja događaja iz prošlosti moderne konstrukcije i dekonstrukcije kulture kao nove ideologije u političkim znanostima 1990-ih do danas određen je „tranzicijom“. Budući da je sporno ne samo prema čemu se ide nakon propasti društvenoga poretka realnoga socijalizma, ako to nije više samorazumljivost liberalne demokracije, kapitalizma s idejom tržišta i profita, čovjeka kao *homo oeconomicusa*, nego i zašto se događa drugi povratak u prošlost i to u smjeru regresivnih ideja nacionalističke obnove kulture protiv homogenosti globalizma, tada s pojmom postsocijalizma treba učiniti nužno ograničenje uporabe. Jedno su istraživanja kulturalne antropologije i etnologije o svijetu života u doba „kad je željeti još pomagalo“ s preobrazbom religijskih rituala u sekularne „tvornice iluzija“, a nešto posve drugo sjećanje na fantastični imaginarij vjerojatno najboljih umjetničkih ostvarenja u svim područjima duhovnoga stvaranja. To

POSTSOCIJALIZAM?
KRATKA POVIJEST
IŠČEZNUĆA

POST-SOCIALISM?
A SHORT HISTORY
OF DISAPPEARANCE

11

today of the ideas of social justice, civic participation, and the performative critique of the Leader cult in the theoretical premises of exploring the culture of the lifeworld in real socialism, one should quite clearly and specifically distinguish the remembrance and memories of events from the history of modernity in the territories of former Yugoslavia, since it seems that, for the postsocialism in the authentic form of a singular experience of art, it is an exception that both confirms and does not confirm the rule.

The conceptual setting in which postsocialism has its place in establishing norms for events from the past of modern construction and deconstruction of culture as the new ideology in the political sciences since the 1990s has been marked by the “transition”. Since it is a matter of debate not only what is the direction after the demise of the social order of real socialism, if it is no longer that of self-understandable liberal democracy, capitalism with its idea of the market and profit, and man as

nije paradoks realnoga socijalizma, nego aporija njegove ideologijske bijede i nakaradnosti. Ako su imena filmskih režisera poput Andreja Tarkovskoga, Miloša Formana, Andrzeja Wajde ili konceptualnih umjetnika poput Toma Gotovca i Olega Kulika svjedočanstvo veličine i otpora nepokornosti slobode protiv unutarnjega *ketmana*, o kojem u svojoj studiji o komunističkoj ideologiji govori Czeslaw Milosz, tada je potrebno prijeći s onu stranu dogmatskih okvira povijesti ideja. Ideologija, naime, nikad ne može biti totalnom u smislu uništenja imaginacije i slobode stvaranja čak i kada iza nje stoji permanentni teror i koncentracijski logori. Tranzicija je tehnički termin za olako obećanje projekta koji se nužno nikad ne ostvaruje. Radi se o tome da je suvremena umjetnost danas, kao i u doba Staljina, Tita, Maoa, upravo sve ono što više ne pripada diskursu postsocijalizma. To je pokušaj da se pronade mogućnost bijega i prevladavanja jaza između zahtjeva da umjetnost služi interesima nove ideologije

a homo oeconomicus, but also why this second return to the past is taking place at all, moreover in the direction of regressive ideas such as the nationalist renewal of culture against the homogeneity of globalism, the use of the term “postsocialism” should necessarily be restricted. Cultural anthropological and ethnological research on the lifeworld at the time “when wishes still mattered”, with its transformation of religious rituals into secular “factories of illusion”, is one thing, but remembering the fantastic imagery of probably the best artistic achievements in all areas of intellectual creation is something quite different. It is not a paradox of real socialism, but an aporia of its ideological misery and grotesqueness. If names of film directors such as Andrei Tarkovsky, Miloš Forman, and Andrzej Wajda, or conceptual artists such as Tom Gotovac or Oleg Kulik, are a witness of the greatness and firmness of invincible freedom against the inner *Ketman*, a term used by Czesław Miłosz in his study on communist ideology, then one must overstep the

vulgarnoga panekonomizma kao njezino estetsko pokriće i kao njezino političko opravdanje.

Umjesto kulta bezuvjetne novosti i napretka, što su danas preuzele tehnoznanosti u formi biogenetike i kognitivnih znanosti, sve je na tome kako se vratiti u prostor suzdržanosti od mahnitosti „novoga“. Suvremena umjetnost ne može biti dostojna svojeg položaja koji je postao istovjetan onome koji zauzima i suvremena filozofija. Bez tragova u prošlosti, ali s novim otkrićem povijesnoga događanja protiv politike zaborava, njezina je sudbina u neizvjesnosti i kontingenciji samoga života. Otvorenost se zbiva u nagovještajima i znakovima jezika i slike s onu stranu sjećanja i pamćenja za današnje tržište kulturnim relikvijama iz doba diktatora i bonvivana. Još je važnije izbjeći najveću opasnost nove produkcije mitologema za neoliberalne jeftine svrhe. Paradoks je postsocijalizma u tome da umjesto kritičke refleksije ideologije ovoga „sada“ i „ovdje“ postaje novom

POSTSOCIJALIZAM?
KRATKA POVIJEST
IŠČEZNUĆA

13

POST-SOCIALISM?
A SHORT HISTORY
OF DISAPPEARANCE

dogmatic boundaries of the history of ideas. For ideology can never be total in the sense of destroying imagination and freedom of creation, even if backed by permanent terror and concentration camps. Transition is a technical term for an easy promise of a project that necessarily fails. The point is that the contemporary art of today, same as in the times of Stalin, Tito, or Mao, is precisely all that which no longer belongs to the discourse of postsocialism. It is an attempt to find a possibility for escape and for bridging the gap to the demand that art should cater for the interests of the new ideology of vulgar pan-economism as its aesthetical backing and its political justification.

Instead of the cult of unconditional innovation and progress, which has today been taken over by the techno-sciences in the form of biogenetics and cognitive sciences, what matters is how to return to the space of moderation with regard to the mania of “novelty”. Contemporary art cannot be worth its position, which has become identical with the one of contemporary philosophy.

kulturom simboličkoga otpora poretku. Kao i svaki drugi kulturalni proizvod društva spektakla, on savršeno služi istom „Velikom Drugome“ i kada ga navodno kritički razara. Kulturna industrija nostalgije postaje upravo ono što je u jednom fragmentu izrekao Walter Benjamin kad je kapitalizam proglasio novim religioznom kultom. Od postsocijalizma kao i od tranzicije preostaju ipak samo muzeji jedne furiozno nestalne estetike *iščeznuća*.

Literatura kao uputstvo za daljnje čitanje:

Boris Groys, *Gesamtkunstwerk Stalin*, Hanser, München, 1988.

Boris Groys, *Das kommunistische Postskriptum*, Suhrkamp, Frankfurt/M., 2006.

Christopher M. Hann (ur.), *Postsozialismus: Transformationprozesse in Europa und Asien aus ethnologischer Perspektive*, Suhrkamp, Frankfurt/M., 2002.

With no traces in the past, but with the new discovery of historical eventfulness against the politics of oblivion, its fate is in the uncertainty and contingency of life itself. Openness occurs in hints and signs of language and image beyond remembrance and memory for today's market selling cultural relics from the times of dictators and bon-vivants. What is even more important is to avoid the greatest danger of all, which is producing new mythologemes for cheap neoliberal purposes. The paradox of postsocialism is that, instead of a critical reflection on the ideology of "here" and "now", it becomes the new culture of symbolic resistance against the social order. Like any other cultural product of the society of spectacle, it perfectly well serves the same "Great Other" even when allegedly destroying it with its critique. The cultural industry of nostalgia becomes exactly what Walter Benjamin stated in one of his fragments, when he denounced capitalism as a new religious cult. What remains of both postsocialism and transition are merely museums preserving a furiously precarious *aesthetics of disappearance*.

Maša Kolanović (ur.), *Komparativni postsocijalizam: Slavenska iskustva*, Zagrebačka slavistička škola, Zagreb, 2013.

Žarko Paić, *Slika bez svijeta: Ikonoklazam suvremene umjetnosti*, Litteris, Zagreb, 2006.

Žarko Paić, *Sloboda bez moći: Politika u mreži entropije*, Bijeli val, Zagreb, 2013.

Petra Stykow, „Postsozialismus“, Version: 1.0, u: Docupedia-Zeitgeschichte, 22. 4. 2013, URL: <http://docupedia.de/zg/>

Paul Virilio, *The Aesthetics of Disappearance*, Semiotext(e), New York, 2009.

Suggestions for further reading:

Boris Groys, *Gesamtkunstwerk Stalin*. Munich: Hanser, 1988.

Boris Groys, *Das kommunistische Postskriptum*. Frankfurt/M.: Suhrkamp, 2006.

Christopher M. Hann (ed.), *Postsozialismus: Transformationprozesse in Europa und Asien aus ethnologischer Perspektive*. Frankfurt/M.: Suhrkamp, 2002.

Maša Kolanović (ed.), *Komparativni postsocijalizam: Slavenska iskustva* [Comparative postsocialism: Slavic experiences]. Zagreb: Zagreb School of Slavic Studies, 2013.

Žarko Paić, *Slika bez svijeta: Ikonoklazam suvremene umjetnosti* [Image without the world: The iconoclasm of contemporary art]. Zagreb: Litteris, 2006.

Žarko Paić, *Sloboda bez moći: Politika u mreži entropije* [Freedom without power: Politics in the net of entropy]. Zagreb: Bijeli val, 2013.

Petra Stykow, „Postsozialismus“, Version: 1.0, in: *Docupedia-Zeitgeschichte* (April 22, 2013), <http://docupedia.de/zg/>

Paul Virilio, *The Aesthetics of Disappearance*. New York: Semiotext(e), 2009.